

Abdülkadir Karahan

İSLÂMİYETTE 40 ADEDİ HAKKINDA

Rakamların mukayeseli dinler ilmi, folklor ve mistik bakımından tedkiki mevzuunda, 40 adedinin muhtelif kavimlerin ve hususu ile Sâmi'lerin din, edebiyat ve folklorunda büyük mevkii olduğu, geniş bir rol oynadığı ve bunun islâmî devrede de muhafaza edildiği, eldeki vesikalar ve yapılan etüdlere anlaşılmıştır. İslâmiyette ve müslüman arab, iranlı ve türklerde 40 adedinin mahiyet ve ehemmiyeti hakkındaki bu çalışmamıza girerken, daha evvelki çağlar üzerinde yapmış ve bilvesile mevzuumuzla münasebetli yayımlara işaret etmek faydasız olmayacaktır. Bu hususta iptida, E d o u a r d M a h l e r 'in «*Tevrat*» ta ve «*Talmut*» ta görülen 40 adedi ve tahsisen bunun eski mısırlıların astronomik devirleri, Sema dekadı (40 yıl) ve emsali ile olan alâkalarına ve mısırlılarla ibranilerde büyük yaş bölümlerine ayrılan devirler arasındaki münasebetlere temas eden makalesi¹ hatırlanmalıdır. E d . K ö n i g 'in ibraniler ve arablarda, mısırlılar gök takvimine parmak basmadan evvel de, 40 adedinin mühim olduğunu ve Mısır gök takvimi dışında da bu adede izafe edilen mevkii unutmamak lâzım geldiğini iddia eden yazısı² da bu meselede dikkata şayandır. Fakat, bu vadide kendinden önceki çalışmalardan da faydalanarak hazırlanan en geniş ve zengin materyelli etüd, W. H. R o c h e r 'in 46 sayfalık makalesidir. Baştanbaşa Sâmi'ler'e ayrılmış olan bu esaslı tedkikte³, 40 adedinin Babilonyalı'lar, Ârâmî'ler, İsrailî'ler ve Arablar'ın inanışlarında, edebiyatlarında ve günlük hayat safhalarında oynadığı rol, misallere dayarmak sureti ile etraflıca gösterilmiştir. Ayrıca bu incele-

¹ E d . M a h l e r , *Das Himmeljahr als Grundelement der altorientalischen Chronologie*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Z D M G)*, c. 60, Leipzig, 1906, s. 825—838.

² E d . K ö n i g , *Die Zahl Vierzig und Verwandtes*, *Z D M G*, c. 61, Leipzig, 1907, s. 913—917.

³ W. H. R o c h e r , *Die Zahl 40 in Glauben, Brauch und Schrifttum der Semiten*. *Königlich-Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften (Phil. hist. Klasse, XXVII)*, 1908, s. 94—138.

meye bir nevi ilâve mahiyetinde telâkki edilebilen ve bilhassa arablarla türkler arasında bu bapta bazı halk tâbirleri, atasözleri ve hikâyelerden örnekler de gösteren O. Recher'in kısa makalesini de zikretmek münasip olur¹...

İslâmiyette ve islâm kavimlerinde 40 adedi için, evvelâ *Kur'an-ı Kerim*'de «40» üzerinde durulmak gerekir. Erbaîn (اربعين: kırk) sözü, *Kur'an*'da «4» yerde geçer. Bunlardan ilk üçü, Hz. Musa ile alâkahlıdır. Dördüncü ise «insanın 40 yaşında kemale erdiğine» işaret etmektedir. Bu âyetler şöyle başlar :-

- a. واذا واعدنا موسى اربعين ليلة² . . . . .
- b. قال فانها محرمة عليهم اربعين سنة يتيهون في الارض³
- c. قتم ميقات ربه اربعين ليلة . . . . .⁴
- d. حتى اذا بلغ اشدده و بلغ اربعين سنة قال رب اوزعنى ان اشكر نعمتك التي انعمت على . . . . .⁵

Hadislerde ise, bir çok defalar 40 sayısına tesadüf edilmiştir. A. J. Wensinck «Erbaîn: اربعين» ve «Erbaûn: اربعون»'un 18 hadiste zikredildiğini tesbit etmiştir⁶.

1. فيقوم على جنازته اربعون رجلاً
2. وماله في الارض قال اربعون يوماً
3. ما بين النفتين اربعون
4. مسيرة اربعين سنة
5. . . . . خير لاهلها من مطر اربعين ليلة
6. اقرالقران في اربعين
7. بعث رسول الله لاربعين سنة
8. ما من اربعين من مؤمن يشتمون لمؤمن
9. اربعين خريفاً
10. . . . . يجمع خلقه في بطن امه اربعين يوماً
11. كانت النساء تجلس على عهد رسول الله اربعين يوماً
12. وتنف الابط اربعين يوماً مرة

¹ O. Recher, *Einiges über die Zahl Vierzig*, ZDMG, c. 65, Leipzig 1911, s. 517—520.

² II. Sûre, *Bakara*, 48. âyet.

³ V. Sûre, *Mâ'ida*, 29. âyet.

⁴ VII. Sûre, *A'râf*, 138. âyet.

⁵ XLVI. Sûre, *Ah'kâf*, 14. âyet.

⁶ A. J. Wensinck, *Concordance et indices de la tradition musulmane (Les six livres, le Musnad d'Al-Dârimî, Le Muwa'ffa de Mâlik, le Musnad de Ahmed ibn Hanbel)*, Livraison X, Leiden 1938, s. 215—216.

13. لم تقبل له صلوة اربعين صباحاً
14. من احتكر طاماً اربعين ليلة فقد برى
15. من صلى الله اربعين يوماً في جماعة
16. اذا بلغ الرجل المسلم اربعين سنة
17. و جلد . . . . اربعين
18. لكان ان يقف اربعين خيرا لله.

40 adedi ile münasebattar olmak üzere 40 âyet'ten müteşekkil risaleler vücade getirenler eksik değildir¹. *Hadîs-i Erbaîn* adı altında toplanan ve islâmî edebiyatın şayan-ı dikkat dinî·didaktik bir nevini temsil eden eserler, unvanlarından da anlaşılacağı veçhile «40 hadis veya tercümelerini» muhtevidir; ve 40 rakamının bu kategorinin gelişmesinde tesiri mevcuttur. Bilhassa *Kırk Hadis* risalelerinin mukaddemelerinde, umumiyetle denebilecek şekilde, 40 ile münasebattar âyet ve hadislere işaret olunmak mutaddır². Bunların bazılarında 40 adedi etrafındaki âyet, hadis veya islâmî kudret, fikir ve mefhumlar topluca da görülebilir³. Bir kısmında ise: Hamd ve senâ, salât ve selâm'a kırk ile alâkalı âyet ve hislere işaretle başlanılmaktadır. Bir misal olmak üzere meşhur Nevevî (Muhyiddin Ebu Zekerîya Yahya b. Şeref, 631-676 / 1233-1277) *Erba'un Hadîs*'inin ehemmiyetli şerhlerinden biri olup Aliy-ül - Karî (ölm. 1014/1605) tarafından meydana getirilmiş bulunan «مبين المعين لفهم الاربعين» in berâat-i istihlâl'ini buraya alacağız:

الحمد لله الذى جعل الاعداد والاوقات اعتباراً للانام فخلق السموات والارض في ستة ايام وخرطيت آدم بيديه اربعين صباحاً في مقام الكرام وجعل اطوار خلقه افراد بنى آدم اربعين نطفة ثم اربعين عاقبة ثم اربعين مضغة الى ان كس اللحم فوق العظام وواعد موسى اربعين ليلة لميقات الكلام وبعث نبينا صلى الله عليه وسلم بعد تكميل اربعين سنة على سنن اكثر الانبياء اكدام⁴

40 adedi Cenab-ı Hakk'ın 40 adı'nın mahrem evsafını izah babında da kullanılmış, hatta bu yolda «شرح خواص اسماء الله الاربعين» unvanlı risaleler bile meydana getirilmiştir⁵.

¹ Bk. Okçuzâde Mehmed, *النظم المبين في الآيات الاربعين*, İstanbul 1311.

² *Türk edebiyatında kırk hadis tercümeleleri* hakkında hazırladığımız geniş bir monografide, bu hususlar tafsilâtı şekilde mutâlea olunmuştur.

³ Meselâ bk. Üniversite FY. 250, *Çihil Hadis* (Bu yazmanın iyi bir nüshası Murad Molla-Lala İsmail Ef. kütüphanesinde).

⁴ Millet-Reşit Ef. kütüp. Nö. 132. Şeyh Ahmed b. Şeyh Muhammed'in, müellif hattı ile nüshası Süleymaniye-Esat Ef. kütüp. No. 3632 'de bulunan *حديث اربعين* risâlesinin başlarında da aynı satırlara rastlanmaktadır.

⁵ Şehabüddin Ahmet es-Sohraverdî'nin takrirlerine istinaden meydana getirildiği belirtilen *شرح خواص اسماء الله الاربعين* unvanlı bir risâle, Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir (arapça yazmalar, No. 2664).

Hazret-i Muhammed'in 40 yaşında «nübüvve» nail olduğu, islâmiyetin müminlerin sayısı 40'ı bulunca aşikâr bir kuvvetle yayılmağa başladığı da malumdur. Ayrıca Çâr-yâr-ı güzîn ve hasseten İmam Ali'nin 40 sözünü ihtiva eden kitaplar da kaleme alınmıştır¹.

İslâm hukukunda da, zaman zaman, yuvarlak bir rakam olan 40 veya emsaline tesadüf olunur: İslâmın beş şartından biri olan Zekât, malın 1/40 i üzerinden hesap edilir. Ve meselâ bir sürü koyuna zekât düşebilmesi için bunların miktarca asgarî olarak 40 a balığ olmaları lâzımdır.

Şeriat ehli, şerab için kimseye ceza olarak 80 kamçı tayin ettikleri gibi, namuslu bir kadını zina ile suçlandırıp bunu dört şahit ile ispat edemiyenlere verilecek ceza da 80 sopadan ibarettir. Yine böylece bir esire satın alan veya tevarüs eden de, cinsî münasebet noktasından ancak 40 gün sonra ona teşahüb edebilir (istibrâ).

İslâm âleminde 40 adedinin büyük mevkii bilhassa «Çilten: kırklar» hakkındaki inanışın² açıkça görülür. Bu bahiste yapılan tedkikler arasında Andreev'in³ makalesinde Ricâl-ül-gayb'in müslümanlar ve hususu ile Orta-asya türkleri arasındaki manevî tesir ve nüfuzu ile birlikte 40 rakamının rolü de göze çarpar². Burada Kırklar'ın: Tacikler, Sartlar, Özbekler, Kırgızlar ve Kâşgarlılar nazarındaki tabiat üstü kuvvetleri hakkındaki inançlar, rivayetler ve hikâyeler tesbit ve Ricâl-ül-gayb'in vazifelerine temas edilmiş olup, mevzu âdetâ 40 rakamı etrafında döner gibidir. Bu vesile ile *Nefâhât-ül-üns*, *Mevâhib-i ledüniye* ve *Keşf-ül-mahcub* gibi eserlerin «âbdâlân: kırklar» ile münasebattar pasajlarındaki fikirler de nakledilmiştir. J. Deny'nin, basılmakta olduğunu öğrendiğimiz bir makalesinde, «İmam Ali'nin müritleri mahiyetinde 40 arkadaşı bulunduğu, bunların toplanıp meclis kurduğu, bizzat Ali'nin bu mecliste sâkîlik ettiği³» mealindeki satırların da bu mesele ile irtibatı olması muhtemeldir.

Unutmamak lâzımdır ki «kırklar» mefhumu ve onların ruhanî büyük kudretine inanış, en geniş halk tabakalarına kadar yayılmış ve günlük hayatta bile dünyayı manen idare ettikleri kabul edilen bu

¹ Meselâ bk. Hüseyin b. Seyfüddin el-Hirevî, *چهل کلام امام علی*, Süleymaniye - Âşir Ef. kütüp. murakkaat ksm. No. 1.

² Bk. Andreev, M. S., *Çiltani v. Sednezziatskiĭ verovniyaĭ* (Orta-asya dinîyatında Çiltanlar); *عبدان لتجربيل دروخ تركستان السيد الامتان الفاضل الشيخ برنورد الكامل وهو معظم بايى تلاميذه واصدقائه علماء تركستان*, Taşkend 1927, s. 334-348 (Bu makale, Paris Yaşayan Şark Dilleri Millî Mektebi türk etüdleri merkezi s-kreteri Ali Topçubaşı tarafından hususî mahiyette tercüme edilmiş ve bu tercümeden faydalanılmıştır).

³ J. Deny, *Ruşa Stakan kelimesi üzerinde*, *Revue des Études Slaves*'da, yayınlanacak bir makale..

varlıkların esrarlı tesirlerine tesadüf babında bir çok lejandlar doğmuştur¹...

Burada 40 günlük çile (Erbaîn) çıkarmanın sûfiler arasında meşakkate tahammül, tesfiye-i nefis ile irtibatı bulunduğunu da kaydetmelidir. Sözelimi Şeyhî (ölm. 832/1429 den sonra) nin:

‘Āşık sürer şafâ ile didâr şöhbetin
Şüfi bucağda cennet umar «erbaîn» ile²
beyti ile Nev’î’nin (940-1007/1533-1598):

Mu’inim ol ki olam «erbaîn» den hâriç
Mu’inün ola şehâ himmet-i gürûh-i Ricâl³
beyti, bu arada, hatırlanabilir.

İslâmî inanın bir işaretine göre insanın hamuru «40 gün müddetle rahmet yağmuru» ile yağrılmıştır. Bu görüşün en güzel ifadelerinden birini Fuzulî (ölm. 963/1556) de bulmaktayız:

«Rivâyetdür ki ibtidâ-i hilâkde Hâzret-i Melik-i Celîl ‘Āzrâ’î’le hükmetti ki cemî‘-i eczâ-i zemînün her cüz’ünden bir kabza hâk alub Bañ-ı Nu‘mân’da cemî‘ kıla; ve bir şehâba emr etdi ki kırk gün ol toprağın üzerine bārân-ı rahmet döküb tertibine meşğul ola; ve bu hizmete me’mûr olan şehâb otuz toktuz gün deryâ-yi elem ve çeşme-i gâmdan nem çekerdî ve ol toprağa bārân-ı miñnet dökerdi. Kırkıncı gün ki mev‘îd tamâm edüb bir nice kaşra bañ-ı ferağdan getürüb üzerine saçub şüret-i tahmîrin itmâma yetürdi ve peyker-i itmâmın zühûra getürdi, bu sebebden muqarrer oldu ki tıynet-i beşeriyet ekşeri evkât menbit-i riyâhîn-i gam ola ve hâkîkatde âşâr-ı sürür nihâyet-i nedret ve kemâl-i kılllet bula»⁴.

Mehdî’nin 40 yaşında huruç edeceği ve dünya yüzünde 40 sene kalacağı telâkkisinden başlayara bir çok meselelerde bu rakamın mistik veya an’anevî tesiri ile karşılaşmak kabildir. Keza islâm eskatolojisinde de «40 günlük» veya «40 senelik» müddet mühim rol oynamaktadır. Meselâ Kıyamet gününde arzı, göklerden çıkacak bir dumanın 40 gün kaplıyacağı, Nefh-i sûr ve Kıyamet dehşetinin 40 sene devam edeceği, cehennem akrab ve yılanları zehrinin 40 sene hissedileceği, cehennem sakinlerinin, onun idarecisi, Malik’i çağırıldıklarında, ondan 40 sene cevap alamıyacaklar kabilinden şeyler bu cümledendir.

¹ Ayrıca bk. Goldziher, *Ābdâl*, Encyel. de l’Islam, I, 71; Fuad Köprülü, *Ābdâl, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985.

² *Şeyhî Divanını tetkik*, İstanbul 1934, s. 27.

³ Zikr-i teğrif-i cülûs-i Sultan Mırad kasidesi, beyt 41.

⁴ *Hadiqat-üs sı‘adi*, 1283 Tasvir basımı, evvelki bâb, s. 9.

Kendilerinden evvelki kavimlerde ve zamanlarda mevcut olmakla beraber müslüman arablarda da, lohosaların 40 günlük kirliliği, bir ak-rabanın ölümü halinde 40 gün matem tutmak, Pleyadlarla alâkalı olması muhtemel arab takvimindeki 40 günlük rüzgâr, soğuk ve yağmur bahis mevzuudur.

Sihhî tedbir ve perhizlerde olduğu gibi, 40 adedi, arab halk tıbbına kadar girmiştir: bazı hayvanların yemek için kesilmeden evvel 40 gün temiz gıda ile beslenmeleri, yenilmiş olan etin 40 gün vücutte tesiri bulunduğu, hiç olmazsa 40 günde bir tırnak kesmek, traş olmak lâzım geldiği, bazı çocuk hastahklarında nekâhat devirlerinin 40 gün sürdüğünün kabulü v. s. bu aradadır. Ayrıca karantinanın, aslında, 40 ile münasebeti, iksirin 40 günde yapıldığı, ve kadınla erkeğin hayatında 40 yaşın bir kritik devre sayıldığı da, burada, hatırlanmak gerekir.

Bin bir gece masalları'nda, arab atasözlerinde, 40 rakamına, bir çok defalar, raslanır. Eu arada, *Bin bir gece masalları*'ndaki: Alâed-din'in bir kahramanlık için sultandan 40 gün mühlet istemesi, sihirbaz kadının güzel erkekleri 40 gün sevdikten sonra hayvan şekline sokması, 40 kız ve 40 hazine, memleketten 40 yıl uzakta yaşamak... böyle misallerdendir. Atasözüne örnek olarak da Bağdad'da çokça kullanılan «Bir köpeğin kuyruğu 40 gün bir boru içine konsa, yine kıvrılmış olarak dışarı çıkar» mealindeki söz zikrolunabilir. Arabcadan türkçeye tercüme edilmiş olan *Kırk Vezir hikâyeleri*'nin karakteri de, birinci derecede, 40 günlük mühletle münasebetlidir.

Müslüman iranlılarda 40 adedinin dinî mahiyeti, onların islâm medeniyeti dairesine girmelerinden sonra mı, yoksa ondan daha evvel iran medeniyetinin bir bakiyesi olarak mı teessüs ettiği üzerinde durmak, kadrcumuzun dışındadır. Biz yalnız islâmî devrede 40 adedinin (Çihl: چهل) kullanış mahalleri ve ehemmiyetine bir misal olmak üzere, bu hususta, bildiğimiz tâbirlere işaretle iktifa edeceğiz:

Çihl sûtûn, Çihl minâr, Çihl gîsû-bârû, Çihl duhterân, Çihl vizîr, Çihl-ten, Çihl-kad, Çihl ti, Çihl murd, Çihle-nişin, Çihle-i beçe, Çihle-i murde, Çihle-i tâbistân, Çihle-i zamistân, Çihl-çerâğ, Çihl rûz mohlet hawsten, Çihl sâl...

Bu yukarıki tâbirlerin çoğu edebî dilde kullanılmış olup, biz, örnek mahiyetinde olmak üzere yalnız, Hâfız (ölm. 791/1388)'in şu bey-tini buraya almakla iktifa edeceğiz:

چهل سال زنج و غصه کشیده ام و عاقبت
تدبیر آن بدست شراب دو ساله بود¹

¹ *Divân-ı Hâfız*, Bulak basımı 1281, s. 91.

40'ın islâm türkler arasındaki mevkii, müslüman arab ve iranlılardan daha az kuvvetli değildir. Hatta bunun, rakamlar mistiği, inanç ve âdetler bakımından rolü ötekilerde olduğundan da mühim gözükiyor denebilir. Âyet ve hadislerde geçen 40, islâm fikriyatında ve hukukda 40, Kırklar, v.s. gibi meseleler aynen müslüman türk dünyasının her sahasına geniş şekilde nüfuz etmiş, müessir olmuştur. Öyle ki kabile isimlerinin teşekkülünde bile 40 adedinin mistik tecellilerine inanılmıştır. Bu cümleden olmak üzere Kırgızların (kara) tarih sahnesine çıkışları hakkındaki enteresan bir lejanda da temas etmek isteriz: Pşıvır köyünde Şah Mansur ile hemşiresi Enal (Prof. Massignon'un da işaret ettiği gibi, lejandda Ene, has isim sanlıp Enal şekline girmiş) yaşarmış. Her akşam hemşiresinin meçhul bir yere gittiğini sezen Şah Mansur, bir defa onu tâkip etmiş; civardaki dağlarda bir mağaraya girdiğini ve bir şeyler içen genç adamlar arasında oturduğunu görünce de, kızgın bir halde o meclise girmiş. Kendisine içilmekte olan içkiden teklif edildiğinde evvelâ red, ısrar karşısında da kabul etmiş. Bu çok kuvvetli içki tesiri ile çarçabuk sarhoş olmuş. Bu esnada da ordakilerin hepsi dışarı çıkmışlar. Şah Mansur sarhoş halde bağırmağa başlamış: «Ene'l-Hak, menem Hak». Bunu işiten etraftaki molla güruhu, küfrüne hükmetmişler ve kendisi ile hemşiresini öldürmeği kararlaştırmışlar. Han'a arz ve tasdik edilen karar üzerine her ikisi de boğdurulmuş. Fakat cansız bedenlerden «Ene'l-Hak, menem Hak» nidası kesilmeyince, bunlar yakılır ve külleri de Han Sarayındaki havuza akan bir çaya atılır. Bu havuz kenarında kırk kızlar (Han'ın 40 kızı) oyun oynarmış. Suyun köpüklendiğini ve köpüklerden «Ene'l-Hak, menem Hak» âvâzesinin çıktığını gören genç kızlar, tecessü saikası ile, havuz kenarına gelir ve köpükten ağızlarına alırlar. Bu mucizeli köpük, kızları gebe bırakır ve kırk kızdan kırk erkek dünyaya gelir. Han bunu duyunca çok kızar. Kızlarını yanından kovar. Onlardan otuzu Türkistana gider, oraya yerleşir. Kırgızların otuz-oğul dalı, bunlara bağlanır. Öteki on kız da bir müddet soara yine Türkistana gelir. Ve onlardan gelen çocukların nesli de on-oğul ismini taşır. Böylece lejandda kırgızlar, kırgız kelimesinin aslını görmekte dirler: Kırgız < kırk kız¹. Yalnız şu kadarını kaydetmelidir ki, buradaki mistik mahiyet, Kırgız keli-

¹ Bk. Sıdıkov, A. S., *Rodovoye deleniye Kirgiz*: (Kırgızların kabilevi taksimatı), V. V. Bartold'a *Şakıya*, s. 275 ve buradan naklen bu lejand L. Massignon'un *La légende de Hallace Mansur en pays turcs* etüdünde yer almıştır, *Revue des Etudes Islamiques*, Paris, années 1941-46, s. 77 ve devamı.

mesinin Kırk kız'a fonetik bakımından çok yakın oluşu ile ve 40 dan çok Kırgızla alâkalıdır.

Anadolunun türk coğrafi ıstılâhlarında bazan çokluk ifade eden ve bazan mistik bir hüviyet taşır gözüken bu adedin bu türlü kullanılmış yerleri ve ehemmiyetine dair bir çok misaller zikretmek mümkündür. Kırk bazan oldukça indî bir manada sayısız, çok mefhumunu ifade için kullanılır: Kırk geçit, Kırkağaç (kasaba), Kırk göz (kaynak), Kırk in, Kırk ev:... böyledir. Düğünlerde, doğumlarda, ölümlerde, buhranlı devrelerde 40, gün olarak, sık sık kullanılır. Kırk haramiler, Kırk cadı, Kırk peri kızı gibi gurup olarak ta türklerde 40 a zaman zaman rastlanır. Buraya 40 perhiz günü, 40 günlük çile, halvet, oruç, 40 şehidler mezarlık ve kaphcaları, 40 kurban, 40 evliya... v.s. de ifâve olunabilir.

Ehl-i tarîk meyanında da, 40 etrafında dönen veya onun dinî halkiyattaki rolünü hissettiren istimal tarzına, inançlara rastlanır.

Osmanlı tarihinde arasıra vekayi içinde veya evliya menakıbinde türlü vesilelerle yine 40 rakamı ile karşılaşılır. Meselâ Kanunî Süleyman'ın kız kardeşi Hadice Sultan'ın muhteşem düğününde 40 kölenin kıymetli madenlerden kırk nahl taşımaları² veya Mahmud I devrinde Nalin Baba'nın Moskoflar tarafından alınmış olan gemileri 40 gün içinde kerametle iade ettiğine inanılmak, hatıra gelebilir.

Türk halkiyatında ve halk hikâyelerinde, Atasözlerinde ise esrarlı 40 rakamına çokça tesadüf edilmektedir. Ölünün 40. günü lokma yapıp dağıtmak, 40 sabah Ayasofya camiiinde top kandil altında sabah namazını edâ eden müminin 41. gün Hızır'ı göreceğine inanılmak veya insanın 40 gün fakirlik çekeceğini, 40 gün deli denilenin delireceğini, ölünün kemiklerinin yekdiğerinden 40 gün sonra ayrılacağını sanmak bu aradadır. Atalar sözü olarak 40 la alâkalı olmak üzere şunlara işaret edelim:

Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış.

Kırk yıl yağmur yağsa mermere geçmez.

Kırk yılın bir günü vardır.

Kırkında saza başlıyan kıyamette çalar.

Kırkından sonra azana çare bulunmaz³.

Atalarsözü değerinde sözler ve savlardan da şunları zikrederim :

¹ Bk. F. W. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri* (Tercüme Ragıp Hulusî), İstanbul 1928, s. 100-113.

² Âlî, *Küh ul-ahbâr*, basılmamış kısım, Üniversite F.Y. 2377., var. 196 ved.

³ Sadî G. Kırımlı, *Atalar Sözü*, Kanaat Kitabevi, 1939, s. 83.

Kırk anbar, kırk deveye bir eşek, kırk gün günahkâr bir gün tō-bekâr, kırk kırk derken elli buldu, kırk koz görmeyince taş atmaz, kırk kurda bir arslan ne yapsın, kırk serçeden bir börek, kırk yılda bir karı sözü dinlemeli, kırk yılda kazandığını bir günde kaybet, kırk yılda öcünü alan, kırk yıldır patriğin eşeğini güdüyor, kırk yılın başında bir gece hırsızlığa çıkacak oldu onda da ay akşamdan doğdu, kırk yıllık masal, kırkı on paraya, kırklara karıştı.

Gerek islâmiyette ve gerekse müslüman kavimlerde 40 mefhumunun oynadığı geniş rolü, eksiklerine rağmen, yazımızın baş taraflarından beri yaptığımız açıklamalar ve verdiğimiz misaller vâzih surette göstermiştir düşüncesindeyiz. Bununla beraber, ileride, mevzuumuza dair elde edeceğimiz yeni materyeli de yayımlamak fırsatını bulacağımız ümidinde olduğumuzu, sözlerimize, ilâve etmek isteriz.